

XALQARO TURIZM TERMINOLOGIYASINING INGLIZ TILIDAN O‘ZBEK VA LITVA TILLARIGA TARJIMA USULLARI

Qudratov G‘ayratjon Suyunovich
Termiz davlat universiteti

Annotatsiya. Xalqaro turizm terminologiyasi tahlili olib boriladi. Uni ingliz tilidan o‘zbek va litva tillariga tarjima qilish usullari ko‘rib chiqildi.

Tadqiqot materiali UNWTO Jahon sayyohlik barometrining (Birlashgan Millatlar Tashkiloti) 2020-yil iyuldagi ingliz tilidagi matnlari. Ushbu matnlar tufayli biz xalqaro turizm terminologiyasining o‘ziga xos xususiyatlari va uni ingliz tilidan o‘zbek va litva tillariga tarjima qilish yo‘llari bilan tanishdik.

Turizm ayrim mamlakatlarda, ayniqsa janubda daromadning yetakchi tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro turizmni rivojlantirish, mahalliy va xorijiy kompaniyalar o‘rtasidagi hamkorlik bevosita atamalarni tarjima qilishni, soha terminologik lug‘atlarini tuzishni taqozo etadi.

Madaniyatlararo va tillararo muloqot uchun ekvivalentlik asosiy fundamental element hisoblanadi. Biroq turizm atamalarini tarjima qilishda asl nusxaning mazmunini to‘g‘ri yetkazish qiyin. Ushbu so‘zlarni tarjima qilish uchun olimlar tarjimada keng yoki tor yondashuvdan foydalanadilar. Keng yondashuv eng ommabop hisoblanadi, chunki u turizm tushunchalarini ham, turli muassasalar, xizmatlar va reklama matnlarini ham o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: xalqaro turizm terminologiyasi, tarjima usullari, tarjima transformatsiyalari, qarz olish, o‘tkazib yuborish, qo‘shish, tavsifiy tarjima, grammatik o‘zgarishlar.

Summary. The analysis of international tourism terminology is carried out. The ways of translation of its from English into Uzbek and Lithuanian translation are considered. The research material is the texts of the UNWTO World Tourism Barometer (United Nations) dated July 2020 in English. Thanks to these texts, we got acquainted with the specifics of international tourism terminology and the ways of its translation from English into Uzbek and Lithuanian.

Tourism is one of the leading components of income in some countries, especially in the south. The development of international tourism, cooperation between domestic and foreign companies directly require the translation of terms and compilation of industry terminological dictionaries.

For intercultural and interlingual communication, equivalence is the main fundamental element. However, when translating tourism terms, it is difficult to accurately convey the content of the original. To translate these words, scientists use a broad or narrow approach to translation. The broad approach is the most popular, because

it includes both tourism concepts and names of various institutions, services and advertising texts.

Keywords: international tourism terminology, translation methods, translation transformations, borrowing, omission, addition, descriptive translation, grammatical transformations.

Hozirgi kunda mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishi borasida juda ko‘plab ishlar olib borilmoqda. Jumladan, iqtisodiyot rivojining asosiy bo‘g‘inlaridan biri bo‘lgan turizm sohasida ham jadal o‘zgarishlarning guvohi bo‘lyapmiz. Muhtaram Prezidentimizning bugungi kunda turizm sohasiga oid chiqarayotgan qaror va farmonlarini bu boradagi kamchiliklarni to‘ldirishga va turizmni mamlakat miqyosiga olib chiqishga katta tashlangan qadamlar desak mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz. Fikrimizning isboti sifatida, Prezidentimizning “O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 16-avgustdagi “2018-2019 yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha 1-navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori turizm sohasida qilinayotgan ishlarni yangi bosqichga ko‘tardi.

21-asrning boshlarida o‘zbek tadqiqotchilari jamiyatining turizm sohasiga qiziqishi sezilarli darajada oshdi, bu faol ijtimoiy va iqtisodiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq. Bugungi kunga qadar tilshunoslik sohasida turizmning lug‘at va terminologiyasini tahlil qilishga bag‘ishlangan yetarli miqdorda asarlar nashr etilgan.

Turizm terminologiyasini ham keng, ham tor ma‘noda ko‘rib chiqish mumkin.

Tor ma‘noda turizm terminologiyasi turizm industriyasidan turizm faoliyati bilan bog‘liq so‘zlarni o‘z ichiga oladi.

Ilmiy lingvistik adabiyotlarda turizm terminologiyasini keng ma‘noda izohlash ko‘proq uchraydi. B.Osadinning fikricha, “turistik lug‘atdan foydalanish sohasi ham haqiqiy terminologik tizimni, ham yo‘l-yo‘riqlar, broshyuralar, reklama shiorlari va hokazolardagi turli xil yozma matnlarni o‘z ichiga oladi”. [2, 45-bet].

Maxsus leksikografik nashrlar orasida M.B.Birjakov va V.I.Nikiforov [1] tahrirlari ostidagi “Xalqaro turizm atamalarining katta lug‘ati” alohida o‘rin tutadi, unda atamalar ingliz tilida, talqini esa rus tilida berilgan. Ushbu lug‘atning maxsus turizm lug‘ati 17 tematik guruhga bo‘lingan.

Turizm atamalarini tarjima qilishga kelsak, ularni tarjima qilishning to‘rtta asosiy usuli mavjud:

- 1) mamlakatning madaniy va til an‘analariga mos keladigan funktsional ekvivalentdan foydalanish;
- 2) so‘zma-so‘z tarjima;
- 3) asl tildan o‘zlashgan terminlar;
- 4) neologizmlarning yaratilishi.

Funksional ekvivalentni tanlash tarjimaning eng maqbul usuli hisoblanadi. Misol uchun, “so'nggi daqiqali sayohatlar” atamasi Buyuk Britaniyada “Late deals” atamasi, AQShda “Last-minute specials” atamasi, Litvada esa “Paskutinės minutės specialieji pasiūlymai” atamasi bilan beriladi.

Kalka (boshqacha aytganda, soʻzma-soʻz tarjima) quyidagi turlarga boʻlinadi: strukturaviy va semantik.

Semantik kalkalash atamalarining semantikasi har ikki til uchun umumiy boʻlgan, lekin manba tilda yaratilgan atama tuzilishi asl til meʼyorlariga, atama tilidagi atama tuzilishi esa atama tiliga mos keladigan usulda va bu til normalaridir. Masalan, inglizcha “Niche tourism” atamasi oʻzbek tiliga “Nish turizmi” atamasi va litva tiliga “Nišinis turizmas” bilan tarjima qilinadi [5, 172-b.].

Strukturaviy kalkalashda leksik birlikning tuzilishi ushbu birlik bilan birga tarjimada ham olinadi. Masalan, *skyscraper - osmono'par bino - dangoraižis, package tour – sayohat paketi – kelioniu paketas*.

Shuningdek, atamalarni tarjima qilishning eng keng tarqalgan usuli bu oʻzlashmalardir. Oʻzlashmada atamaning tuzilishi, semantikasi va shakli asl tildan butunlay oʻzlashtiriladi. Oʻzlashmaga misol qilib, *charter (charter, chartija), ski-pass (ski-pass, slidinėjimo pasas), shartnoma (contract, kontraktas)* va boshqalar kabi atamalar mavjud.

Turizm sektorining yuqori ixtisoslashgan lug'ati bir necha guruhlariga bo'lingan:

1) ingliz tilidan olingan, ilgari oʻzimizda bo'lmagan voqelik faktlari va hodisalarini bildiruvchi atamalar. Ingliz tilining butun dunyo bo'ylab faoliyatning turli sohalarida tarqalishi tufayli turizm atamalarini ushbu tildan olish tendentsiyasi mavjud. Bu kalkalash usuli orqali oʻzlashmalarda (*guaranteed rooms - kafolatlangan xonalar - kambariai garantuoti, business trip - xizmat safari - komandiruotė, all inclusive - hammasini hisobga olgan holda - viskas įskaičiuota*), transkripsiya va transliteratsiya (*tour – tur - turas, buyer - bayer (xaridor) - pirkėjas, duty-free - dyuti-fri (bojsiz) – djuti-fri (parduotuvė be mokesčių)*) o'z aksini topdi [5, 173-bet].

2) umumiy globallashuv jarayoni va taraqqiyotning tezlashishi, shuning uchun yanada moda va nufuzli narsalarga intilish tufayli oʻzbek va litva tillaridagi mavjud tushunchalarga murojaat qilish uchun ingliz tilining yangi atamaları oʻzlashtirilmoqda. Bu guruhda *price-list – preyskurant – kainoraštis, service – xizmat ko'rsatish – servisas, monument – yodgorlik – monumentas* kabi tanish leksik birliklarni uchratish mumkin [5, 173-b.].

Asosiy natijalar

Xalqaro turizm terminologiyasini aniqlash uchun Jahon sayyohlik tashkiloti Barometri matnlaridagi atamalar tahlilidan foydalanildi.

Barometr matnidan ba'zi misollar:

1. *Balance of payments (BOP) - to'lov balansi - mokejimu balansas*.

Lug'atga ko'ra, *balance of payments* «the difference between the money that a country receives from exports and the money that it spends on imports» degan ma'noni anglatadi [10]. Bu atama iqtisodiy bo'lsa-da, turizm sanoati va uning moliyaviy tarkibiy qismlari bir-

biri bilan chambarchas bog'liqligini unutmazlik kerak, shuning uchun bu atamani turizm shartlariga kiritish mumkin.

2. *Lockdown - lokdaun – izoliaciya*. Lug'atga ko'ra, bu atama quyidagi ta'rifga ega: «a period of time in which people are not allowed to leave their homes or travel freely, because of a dangerous disease» [10]. 2020 va 2022 yillar oralig'ida odamlar erkin sayohat qila olmadi, bu esa turizm sohasiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

3. *Tourism flow - sayyohlik oqim - turizmo srautas*.

Tourism flow iborasi sayyohlik yoki turistik oqim deb tarjima qilingan bo'lib, turistik atamalar lug'atiga ko'ra ingliz tilidagi *visitor flow* ham shunga teng [6].

4. *Destinations - sayyohlik yo'nalishlari - paskirties vietos*. Lug'atdagi *destinations* atamasi quyidagi ta'rifga ega: «the place where someone is going or where something is being sent or taken» [10], ya'ni manzil, harakat yo'nalishi. Tarjimada aniqlovchi qism qo'shilgan, bu biz ayniqsa turistik yo'nalishlar haqida gapirayotganimizni ko'rsatadi.

5. *Destination countries - kirish turizmini qabul qiluvchi davlatlar - paskirties šalys*.

Bu atama tavsifiy tarjima yordamida tarjima qilingan. Inglizcha-o'zbekcha lug'atlardan birida siz ushbu atamaning quyidagi tarjimalarini topishingiz mumkin: *sayyohlik yo'nalishi mamlakati, tashrif buyurgan mamlakat* [6]. Litva tiliga *paskirties šalys* atamasi bilan tarjima qilinadi.

6. *Visitors - tashrif buyuruvchilar - lankytojai*.

Bunday holda, ekvivalent tanlanadi. Lug'atda bu atama quyidagi ta'rifga ega: «someone who visits a person or place» [10].

7. *Passenger transport - yo'lovchi tashish - keleivinis transportas*.

Bu atama o'zbek tiliga “yo'lovchi tashish” deb tarjima qilingan. Ushbu iborani tarjima qilish jarayonida ekvivalent almashtirish usuli qo'llanilgan.

8. *Shopping - xarid qilish (shopping) - apsipirkimas*.

Ushbu atamani o'zbek tiliga tarjima qilishda ekvivalent almashtirish (*xarid qilish*), shuningdek o'zlashma (*shopping*) usuli qo'llaniladi. Bunday holda, ishlatilgan ikkala texnikani ham o'rinli deb hisoblash mumkin, chunki ularning ikkalasi ham aytilganlarning mohiyatini to'liq ifodalaydi.

9. *International tourism – xalqaro turizm - tarptautinis turizmas*.

Bu atama o'zbek tiliga ekvivalent almashtirish sifatida tarjima qilingan. Oldingi atamadan farqli o'laroq, uning ekvivalenti ham bor, bu ibora batafsil tavsifiy tarjimaga muhtoj emas, chunki uning ekvivalenti manba matnining ma'nosini to'liq ifodalaydi.

Xulosa

Ushbu tadqiqotda xalqaro turizm atamalari va ularni ingliz tilidan o'zbek va litva tillariga tarjima qilish yo'llari ko'rib chiqildi. Bu atamalar BMT Jahon sayyohlik tashkiloti Barometr matnididan olingan.

Turizm terminologiyasini izohlashda ikkita yondashuv mavjudligi aniqlandi: keng va tor. Eng mashhuri keng yondashuvdir, chunki turizm termini bilan birga turli muassasalar,

xizmatlar va reklama matnlari nomlari kiradi. Turizm terminologiyasi sayohat, dam olish va boshqalar bilan bog'liq juda ko'p atamalarni o'z ichiga oladi.

Xalqaro turizm terminologiyasini tarjima qilishda ko'p hollarda ekvivalentni tanlash usuli qo'llaniladi.

O'zbekistonda turli xil sayyohlik yo'nalishlari rivojlanganligi sababli, o'zbek tilida professional lug'at allaqachon shakllangan. Ko'pgina atamalar uzoq vaqtdan beri adekvat tarjima variantiga ega, shuning uchun ularni tarjima qilish faqat leksik ekvivalentni tanlashni talab qiladi. Shunga qaramay, turizm sanoati doimiy ravishda rivojlanib bormoqda, yangi realiya va atamalar paydo bo'lmoqda, bu esa kelajakda tarjimaning yangi usullarini yaratishga, o'zbek tilida ekvivalentlar va neologizmlarni izlashga olib keladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. Birzhakov M.B. Bol'shoj glossarij terminov mezhdunarodnogo turizma [The Great glossary of terms for the international tourism] / M.B. Birzhakov, V.I. Nikiforov – SPb: Gerda, 2006. – 936 p. [in Russian]
2. Moshnyaga E.V. Glossarij turistskix terminov: slovar' anglo-russkix i russko-anglijskix sootvetstvij [Glossary of tourist terms: dictionary of English-Russian and Russian-English correspondences] / E.V. Moshnyaga – Ximki: Rossijskaya mezhdunarodnaya akademiya turizma, 2019. – 457 p. [in Russian]
3. Superanskaya A.V. Obshhaya terminologiya: Voprosy' teorii [General terminology: Questions of theory] / A.V. Superanskaya, N.V. Podol'skaya, N.V. Vasil'eva – M.: Editorial URSS, 2003. – 248 p. [in Russian]
4. Komissarov V.N. Teoriya perevoda (Lingvisticheskie aspekty') [Translation Theory (Linguistic Aspects)] / V.N. Komissarov – M.: Vysshaya shkola, 1990. – 253 p. [in Russian]
5. Osadin B.A. Delovoj turizm v Rossii [Business tourism in Russia]. / B.A. Osadin // Turizm: praktika, problemy', perspektivy' [Tourism: practice, problems, prospects]. – 2000. – № 2. – p. 45. [in Russian]
6. Zagorovskaya O.V. Dinamicheskie processy' razvitiya leksiki tematicheskoy sfery' «Turizm» v russkom yazy'ke novejshego perioda [Dynamic processes of development of the vocabulary of the thematic sphere "Tourism" in the Russian language of the newest period]. / O.V. Zagorovskaya // Izvestiya Voronezhskogo 182 gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta [News of the Voronezh 182 State Pedagogical University]. – 2016. – № 1. – p. 164-168. [in Russian]
7. Mironova V.G. Terminologiya mezhdunarodnogo turizma i problemy' ee perevoda [Terminology of international tourism and problems of its translation]. / V.G. Mironova // Vestnik Vyatskogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta [Bulletin of the Vyatka State University for the Humanities]. – 2012. – № 2. – p. 171-174. [in Russian]

8. Velichko I.V. Specifika leksicheskogo korpusa tekstov tematiceskoy sfery' «turizm» [Specificity of the lexical corpus of texts of the thematic sphere "tourism"]. / I.V. Velichko // Actual problems of theoretical and applied linguistics; – Ul'yanovsk: UIGTU, 2009. – p. 19-20. [in Russian]

9. Reformatskij A.A. Termin kak chlen leksicheskoy sistemy' yazy'ka [The term as a member of the lexical system of the language]. / A.A. Reformatskij // Problems of Structural Linguistics; – M.: Nauka, 1968. – p. 103-125. [in Russian]

10. UNWTO World Tourism Barometer [Electronic source] // UNWTO World Tourism Barometer. – 2020. – №4. – URL: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometerrus.2020.18.1.4>. (accessed: 18.07.22)

11. Cambridge Dictionary [Electronic source] // Cambridge Dictionary. – 2022. – URL: <https://dictionary.cambridge.org/>. (accessed: 18.07.22)

